ДО ЖИТТЄПИСУ М. О. ДИКАРЕВА.

Коротенька передмова.

Неминуча конечність життя людського — смерть, справляючи свою сьвітову без'упинну путь, рік-скрізь-рік забирає у нас видатнійших наших робітників-трудовників на ниві культури і осьвіти і бере їх часто-густо, не то що не давши їм пожити на сьвіті та наробити ся, а просто на такому молодому віці, коли хист, талант і енерґія людини ледви почали розповнювати ся. Втрати таких сил так спиняють безперерив течії культурного і осьвітнього нашого поспіху, що нам не можна не вважати їх, отаких утрат — за великі жертви. За останні 15—20 літ таких жертв на українській землї, не кажучи вже про людей старійшого віку, можна назвати кілька десятків. Досить сказати, що тільки за останні десять років (1890—1900) і тільки з самих тих українських письменників, яких доля поталанила менї спізнати особисто, померло в Галичині і на Буковині десять чоловіка, а на Україні двайцять чотири. А скільки за сей час полягло иньших наших діячів на ниві культури! Серце не може не болїти тяжко, коли пригадуєш собі жалібний та скорботний реєстр наших письменників і иньших діячів, що завчасно пішли в могили, знемігшись під важкою клажею злиднїв і повної байдужности нашого суспільства до обставин житя своїх трудовників! Нехай собі хто пригадає Анатоля Свидницького, Данила Каменецького, Зїньківського, Манжуру, Кедриновського, Ухача, В. Барвінського, Кор. Заклинського, і т. и. Чи можемо ми сказати, що суспільство наше

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

справило свій обовязок що до отих людей? Чи можемо по совісті сказати, що вкороченню віку їх не спричинила ся і добра таки ложка трути, якої наварило їм суспільство?...

До гурту отаких завчасно скошених талантів мусимо зареєструвати і Митрофана Олексієвича Дикарева, що торік 14 листопада помер у Катеринодарі в міському шпиталю.

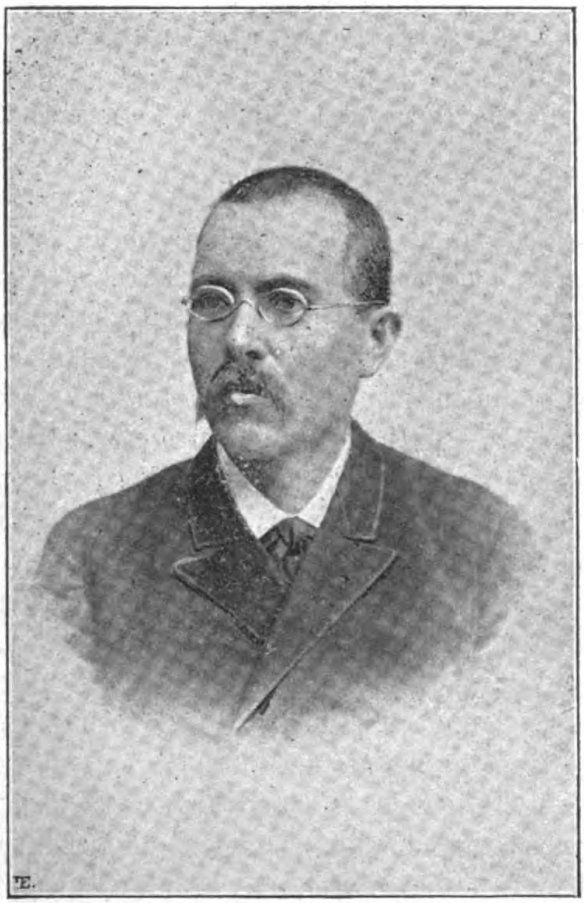

М. О. Дикарів.

Пригадуючи собі — на скільки мені відомо — життя отих мучеників-трудовників задля добра загального, мене дивом-дивує факт громадської байдужности нашої до їхнього житя і наша непамять про них. Факт сей, стаючи (прикро се вимовити, а нігде правди діти) за певного сьвідка нашої, некультурности різко визначаєть ся в повному нерозвитку у нас заціка-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

влення життям померших наших трудовників на ниві просьвіти, письменства, науки, штуки і взагалї на полї культури. — Умре перетомлений, виснажений і прибитий трудовник — подамо ми про його кілька рядків похоронного некрольоґу та на тому й заспокоїмось: немов чоловіка того і на сьвітї не було. Де у нас життєписи хоч найвидатнїйших наших письменників і трудовників, що померли за останнї 20 років? Що відає наша, не кажу вже — маса народня, а хоч інтеліґенция, про житє Руданського, Костомарова, Качали, Федьковича, Ол. і Ом. Огоновських, Барвінського, Партицького і т. и. Де їх біоґрафії? Та що й казати, коли XX вік мабуть застане нас без біоґрафії нашою мовою навіть Шевченка!

А тим часом безсторонній, правдивий розгляд критичний творів письменника без широкої, фактичної біоґрафії його — річ цїлком неможлива. Не тільки розвій і напрямок творчости письменника, але й відносини його до тих чи до иньших ідеалів, ідей, типів, образів і подій людських залежать у кожного письменника і завждї від суми усїх обставин життя його, згуртованих усїма сторонами; від умов тієї духово-моральної атмосфери, в якій жив письменник; від того добродійного і лиходійного впливу життя родинного, товариського, громадського і державного, яке не могло не відбивати ся на души, на поглядах, на фантазиї, на психольоґії письменника і на його вчинках, а все отсе в купі й на його творах. Ми одначе спостерігаємо, що критика часто-густо нехтує отсю найґрунтовнїйшу основу свого задання і розглядає твори письменника незалежно від життя його; через се трапляють ся доволї часто фактичні, а з того вже неминуче і в виводах вельми великі помилки.

Та не тільки в сїм вага біоґрафій видатнїйших трудовників на полї загального добра: вони мають ще більшу на сторонї просьвіти, культури і розвитку любови до рідного краю і до людей взагалї. Біоґрафія єсть невіддїлима частина історії і стає духово-моральною поживою молодим поколїням; стає перед людьми доказом, що нация вміє шанувати своїх трудовників; стає людям мірою того ступня культурности, до якого доросла нация.

Що-ж за причина, що серед української нациї майже зовсїм не знати не то глибокої заінтересованности, а навіть простої цїкавости до життя померших своїх видатнїйших трудовників, хоч би навіть до таких, про яких можна мовитити, що вони „теченіе скончаша — віру соблюдоша“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Менї здаєть ся, що-б дати відповідь на се, беручи увесь хоч трохи осьвічений загал, треба спершу повернути таке питання до тих людей, що спроможні дати, а не дають біоґрафій.

Тут знайти причини геть лекше і швидче; та тільки я не маю охоти здіймати бесїду про всї ті причини; бо довело ся-б менї говорити, а людям слухати чимало терпкого, прикрого, хоч і правдивого. Я спиню ся тільки і мимохідь на дечому не шкулкому нї про кого.

Не раз і не два говорено менї: написати біоґрафію якого видатного трудовника річ не велика, але зібрати потрібні на біоґрафію материяли — вельми трудно. На біоґрафічні материяли наша пресса взагалї убога, до того-ж і хозяїни иньшого такого періодичного видання де-б треба гуртувати материяли, часом тримають ся таких тенденций до того, хто подає материял, що не надрукують, хоч би яка не була вага того материялу. Збирати безпосередно самому материял ще більш трудно; тут треба вгатити силу-силенну часу і чимало грошей [1]). Нарештї — напишеш біоґрафію, а деж її надрукувати? В Росиї — річ відома — по українськи не можна (указ 18 мая 1876); треба за границю; але там видавника чи знайдеш; а коли й знайдеш — друге лихо — на Україну не пустять, знов таки силою тогож самого указу.

Не з усїм, що тут вимовлено, — можна згодити ся. Цензурні заборони українського слова, що й казати! річ тяжка, та не вічна; усе що має початок, — мати-ме й кінець. По мойому більшу вагу мають кошти, найпаче, коли довелось би друкувати біоґрафію кого з Українців за границею; але єсть такі померші, що біоґрафії їх повинні мати в Галичинї обовязкових видавників, напр. біоґрафію Ом. Огоновського повинна видати „Просьвіта“; біоґрафію Ом. Партицького і Дикарева — Наук. Тов. ім. Шевченка. Алеж біоґрафії ті — річ ще не близька; треба спершу, щоб люде прокинулись, набрались сьвідомости, що се річ пекуча і неминуче

---

[1]) Останню умову можна посьвідчити багатьома фактами з мого тяжкого досьвіду збирання материялів на Шевченкову біоґрафію; я подам один тільки факт, а про всї иньші промовчу. До одного »образованого Українця« я вдав ся просячи у його кількох — 4 чи що — Шевченкових листів, щоб перевірити їх з тими, списками з них, що вже були надруковані. За се він загнав з мене 50 карб.! — і не яко убезпеку за цїлість листів, се-б було зовсїм зрозуміло, нї! я повинен був „за пользованіе письмами Шевченка внести впередъ 50 руб.«... Я став на тому, що се вже здирство і нехай уже листи не будуть перевірені...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

потрібна і оголосили свої споминки про померших і виписки з свого листування з ними і тим справили свій обовязок і перед небіжчиками і перед нацією.

Бажаючи справити і свій такий обовязок що до Дикарева, я й подаю отсю замітку про його; разом з тим маю на думці взяти ся до написання ширшої біоґрафії небіжчика, на яку він заслужив своїм життєм і своїми науковими працями. Не відаю, чи поталанить мені надрукувати ту біоґрафію (звісно, коли мати-му спромогу написати її) в Росиї. чи доведеть ся йти „в підсусїдки"; але в усякому разї — бажаю написати і вдаю ся до кожного, хто в сьому дїлї може запомогти менї, з просьбою прислати до мене [1]): а) чи ориґінали чи списки листів Дикарева; ориґінали і лекше і лїпше, під певною убезпекою, що верну їх цїлими, і б) споминки про Дикарева — хто що знає.

З того часу, як помер Дикарів, іде девятий місяць, а я, на превеликий мій жаль, і досї не мав через недуг спромоги виконати свій моральний і сьвятий обовязок — розповісти людям те, що відомо менї про Митрофана Олексїєвича, про сего не тільки видатного Українця-патріота і робітника на ниві української науки, а просто незвичайно хорошого чоловіка. Спізнив ся я з своїм словом, але лїпше пізно, ніж ніколи; та гадаю собі, що слово моє хоча й спізнило ся, одначе воно не буде зайвим, уважаючи, що досї про Дикарева і в нашому і в російському письменстві майже що нїчого не було: коротенькі некрольоґи в „Записках", у „Днѣпровск'ой Молв'і" та „Воронежском'у телеграф'і", здаєть ся і годї.

Небіжчика Дикарева особисто я не знав: двічі захожувались ми спізнати ся, та обидва рази не поталанило нам: я збирав ся провідати Чорноморщину, та недуг не дав менї зробити таку велику подорож. Дикарів хотїв торік лїтувати в Дахнївцї і звідтіль приїхати до Київа, але лїкарь притьмом послав його на мінеральні води. „Отак подорож на Україну, на превеликий жаль, і розстроїла ся", писав він до мене 23 червня р. 1899.

Листували ся ми з Дикаревим більш семи лїт; листування почало ся в червнї р. 1892 і йшло майже до самої смерти. Раз тільки було воно на довший час перервало ся; він сам прохав спинити переписку. „Стало ся се, писав він 10 вересня р. 1893,

---

[1]) Адресувати треба заказним: Кіевъ, Марьинско-Благовѣщенская, 80.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з того, що скоро після мого приїзду сюда прислано менї з В(оронїжа) криптонїмного листа про те, що приходили „харцизи“ і питали: де я перебуваю? Гадаючи, що се відгук харківської історії[1]), я завважив краще мовчати. Я сподївав ся бачити (у себе) „харцизів“, а їх гаспідських і досї нема. Се погана річ, бо при таких обставинах я не можу мати при собі жадної книжки, або рукопису про Україну, а без сього я, як риба без води... Обридло сидїти згорнувши руки... Сьогоднї довідав ся, що „харцизи“ шукали другого Українця, родича котрого — студента — держать у вязницї у Харкові. Може бути, що у Харкові у кого небудь захоплено мого листа“... Листування наше після сього знов пішло своїм шляхом, хоча в продовж більш року небіжчик підписував свої листи: „Крамарь“.

З листів Дикарева до мене зберегло ся тільки 34; а кілько — може з десяток, чи й більш — десь закинули ся так, що я досї не знайшов їх. От по отсїм його листам я й хочу розповісти людям де-що про Митрофана Олексїєвича, властиво показати його таким, яким намалювали його листи до мене [2]).

I.

М. О. Дикарів, родом дяконенко з Воронїжчини, народив ся 31 мая ст. ст. р. 1854-го в селї Борщівцї Валуйського повіту. Заінтересований молодим його віком, я прохав його списати

---

[1]) Відомі арешти в цьвітнї р. 1893 в Харкові і по иньших містах кількох Українцїв за те, що виписали собі кілька українських книжок з Галичини.

[2]) Оригінали листів маю на думцї переслати до архіву нашого Наукового Товариства ім. Шевченка. Друкувати їх дословно вважаю неможливим і нїкому не даю на се права до віку. Як треба поводити ся з листами померших і що з них можна друкувати, я висловив свою думку в »Буковинї« р. 1896. Найпростїйші етичні закони вимагають шанувати особу чоловіка, хто-б він не був; тим то й не годить ся оголошувати з приватних листів нїчого того, що належить до приватного життя людей; тим паче не личить оголошувати з листів приватних такі річи, що кидають болотом на того чи иньшого чоловіка, (та ще часом теж помершого вже), в справах приватного життя. Листування єсть єдиний певний захисток людської думки, висловленої часто-густо без критичного аналїзу, а під впливом хвилини і обставин її. Не всеж те годить ся розносити по сьвітї, що сказано або написано інтимно. Обережність і повна обережність при оголошуванню приватних листів єсть одинока conditio sine qua non, умова, без якої листування було-б неможливим.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

задля котрої будь з галицьких часописей свої споминки, хоч би в формі оповідання, не називаючи власним іменем ні себе, ні нікого з живих людей. На се він відповів мені 8 падолиста р. 1894: „Ваш лист так зрушив мене, що я заходив ся був написати, як катували мене професорі та інспекция духовної семінариї. Наригував шість аркушів тай схаменув ся: всякі мимуари уважають за самохвальство; до того-ж учора д. Е. повідомив мене, що йому на почті предложено вибрати одно з двох: або звернути три закордонні пакети, або відкрити їх тут на почті, і коли в них буде що друковане, так відіслати в цензуру, або назад. Така звістка зажурила мене, бо зрозумів, що не вважаючи на..... нам треба сподївати ся позаспинного катування, через те й не годить ся довіряти паперу своїх думок... Так я й знищив ті шість аркушів“.

Перегодом я таки вмовив його подати мені хоч коротенькі біоґрафічні звістки і от що подав він у листї 8 грудня р. 1894. Учив ся він у Воронїжі в духовній семінариї, але не скінчив її: „в цьвітні року 1876, коли менї йшов 23 рік, мене — писав він — вигнали з третьої кляси яко „державного злочинця“, і в атестатї написали, що вигнали „за крайнюю неблагонадежность“ (найгірша атестация, яку може дати школа), а за науки: по сьв. письму 3; по латинській і французькій мові 5 (найвисша аттестация), по всїм останнїм наукам 4“.

З сього знати, що Дикарів учив ся в семінариї доволї добре. Яке-ж то було за ним таке тяжке „державне злочиньство“, що вимагало такої тяжкої на цїлий вік кари і такого „вовчого білєта“, з яким нікуди не можна було й поткнути ся? Зараз побачимо, що превелебні семінарські ченцї в рясах і в віц-мундирах переборщили в свойому „патріотизмі“. „Тодїж таки — каже Дикарів далї — мене віддали під догляд поліциї, а в жовтнї тогож року через волостне „правленіе“ мене повідомили, що „по всеподданнѣйшему докладу управляющаго министерствомъ внутреннихъ дѣлъ Его И. В. государь Императоръ повелѣть соизволилъ: дѣло о бывшемъ ученикѣ Воронежской духовной семинаріи Дикаревѣ дальнѣйшимъ производствомъ прекратить, сдѣлавъ ему, Дикареву, строгое внушеніе (докір) за противозаконное имѣніе у себя книгъ и брошюръ преступнаго содержанія“...

Так от за яке „державне злочинство“ семінарія не варувала ся на віки завязати сьвіт молодому парубкови і пустити його сьвіт за очи з „вовчим білєтом“! Жандарі показали себе хоч

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

трохи більш гуманними; велено було семінарським ченцям перемінити Дикареву аттестацию за поводження і замісто єдиниці — поставити три. „Після сего — каже далї Дикарів — я з батьком цїлу зиму ходив до селян на поденщину з цїпом за плечима і брав по 25 коп. за день на хазяйських харчах. З жовтня-ж до до сїчня р. 1877 я жив у Вороніжі з приватних лекций, краще сказати: старцював. Потім рік з чимсь був за домашнього учителя в Острогожському повітї, а звідтіль у вересні р. 1878 я попав помічником волостного писаря в село Гибовище Землянського повіту за шість руб. на місяць (думка була така: хоч кожух мати, аби не гулять). В жовтнї р. 1878 я перейшов теж помічником волостного писаря в село Подгорне Вороніжського повіту за 15 карб. що місяця і кватира при волостї. В кінцї р. 1879 писарь — Жид — намовлений своєю жінкою, у котрої я перестав харчувати ся, упрохав „уѣздное крестьянское присутствіе“ вигнати мене з волости, яко социялїста; мене й вигнали; тодї я чотири місяц сидїв за 20 карб. на місяць у чайному маґазинї, працюючи що дня 12—14 годин конторщиком, касиєром і архітектом по аґентству „2-го Россійскаго общества страхованія имуществъ отъ огня“. В березілю р. 1879 пішов до статистичного комітету за 15 руб. що місяця, а через місяць мене покликали до „губернскаго правленія“ на 20 руб. Там був я рік з чимсь і покинув, не схотївши сидїти три днї в арештї за те, що спізнив ся вийти на дижурство. Після сього пять місяцїв сидїв без роботи, аж доки знов не закликали мене в статистичний комітет на 30 карб. і там служив я більш десяти років помічником секретаря і дослужив ся до 40 карб. місячних.

„Через увесь час своєї служби в комітетї я силкував ся, як і скрізь, вийти працею на битий шлях, але на „чиновничому“ (урядничому) ринку гнучка спина та притакування начальству з подлим і дурним осьміхом мають більшу цїну; тим то я за десять років нї до чого й не дослужив ся. Щербина хотїв, що-б мене принаймнї обрали членом статистичн. комітету, та ґубернатор на те сказав: „Дуже богато буде з його, давати нагороди 300 карб. та ще й членом обирати“. А коли ви глянете на мою двотомову працю, так признаєте, що нагорода та була зовсїм старцївська і за неї мусїв я зібрати комітетови етноґрафічні відомости. Майте на увазї, що я в комітетї був de jure писаремї і не повинен був давати нїяких наукових робіт. Тим часом на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

членів комітету вибирали десятками таких урядників висшої ранґи, що ніколи нічого не робили і не зроблять ні для комітету, ні для науки. Переконавшись, що мені в комітеті ні до чого більш не дослужити ся, прохав я Г. С. Вашкевича взяти мене в „Казенную Палату“; він, спасибіг йому, згодив ся; тільки що подав я просьбу в „палату“, як мене покликали на Кубань“... І в липню р. 1893 він перебрав ся до Катеринодару. До слова тут додати, що коли вже він був у Катеринодарі, так його вибрали членом Вороніжського статистичного комітету; „стало ся се після виїзду ґубернатора Куровського, котрий не міг згодити ся, що-б рядом з ним сидів у комітеті простий писарь яко рівноправний член“ (лист 5 цьвітня р. 1895).

Таким чином знати, що ні материяльні, ні тим паче моральні обставини життя в Вороніжі не могли задовольнити Дикарева. Про товариське життє — річ низше. Зовсім натурально було йому бажати перебрати ся до Катеринодару, де, гадав він, повинні бути ліпші усі умови задля того життя, якого він бажав.

Коли ще перебував він у Вороніжі, так „на моїм шляху — писав він 9 листопада р. 1894 — зустрілась женщина, з якою я бажав звити семейне кубельце, але лихі материяльні обставини не давали на се спроможности. Я кидав ся на всї боки, силкуючись вийти з злидарського побиту; скрізь чув обіцянки, які й досї — обіцянками. А тут ще й знайомі завдавали жалю, туркаючи менї раз-у-раз, що менї треба-б не писарювати по канцеляриях, а сидїти на професорській катедрі“. Так з того кохання нічого й не вийшло; а тим часом Дикарів своєю вдачею вимагав саме родинного, спокійного, огрійливого житя. Сім'я і кабинет — от його сфера; задля життя і громадської, публичної роботи не було у його ні хисту, ні охоти. „Я — писав він 12-го жовтня р. 1894 — з малку бояв ся людей і ховав ся від них на піч у просо, а тепер, хоч і не ховаюсь на піч, та все таки більш живу життєм кабинетним. Не скажу: чи через мою вдачу, чи через лихий досьвід, чи з иньшої якої причини, а тільки з мене нікчемний діяч там, де треба згуртувати людей“.

II.

До Катеринодару кликали Дикарева „орудувати військовою друкарнею, за платню 1200 карб. річно, а замісць того посадили

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в „Областное правленіе“ на 700 карб. і за те накинули чорну роботу редакциї „Областныхъ Вѣдомостей“, переробляти безграмотні дописї“ (лист 16 жовтня р. 1894). „Випровожаючи мене на Кубань Вашкевич казав менї: „Тепер ви почнете жити повним горожанським житєм і перестанете бути попихачем“. Добрий дїдусь помилив ся“.

Справдї з усїх листів Дикарева до мене знати, що житє в Катеринодарі не задовольняло його: він був занадто обтяжений урядовою службою і своїми кабинетними науковими працями; тим часом йому зовсїм бракувало життя товариського, того життя, якого жадало його национальне серце, повне до верху найблагороднїйшого национальїзму і патріотизму; до всего того матеріяльні і клїматичні умови не тільки не сприяли, а лиходїйно впливали на його здоровлє.

Кажуть: материяльне житє в Катеринодарі дешеве. Справдї Дикарів „за кімнату і добрі харчі платив 25 карб. на місяць“ (лист 25 жовтня р. 1897), але-ж се виходило майже половина тієї платнї, яку йому давали за урядові працї, а він бажав, що-б при йому жила його старенька мати; та треба-ж було й одягти ся і обути ся і робити значні грошеві видатки, яких вимагали його наукові працї, між иньшим переписка, платня етноґрафічним корреспондентам, поїздки задля етноґрафічних і иньших спостережень і нарештї придбання книжок. „Книжна справа стоїть тут (у Катеринодарі) вельми погано, — писав він 25 жовтня р. 1893. — Щоб не сидїти згорнувши руки, мусїв я при своїх лихих грошевих обставинах виписати собі книжок на 25 карб. Громадської бібліотеки тут нема, а в приватній... 800 томів додатків до „Ниви“, до „Луча“ і т. и., що купуєть ся на пуди“ (вагу). Опріч книжок потрібних задля наукових праць він робив значні грошеві видатки на книжки для народу і роздавав їх дарунками: кілька разів присилав він у Київ то 5, то 10 карб. на висилку йому Шевченкового „Кобзаря“, щоб роздавати народови!...

Що до товариського життя, так не здобув він собі його: „Не було його в Воронїжі, а тут ще гірше, тільки листами й одвожу душу. Не що давно один приятель писав до мене з Воронїжа: „Доки ви тут жили, то менї здавало ся, що нас тут б-а-а-г-а-т-о, а як виїхали, так чорти його батька знають, куди воно й вилетїло! нема нїкого! нема з ким душу одвести“... Отак тут і менї... тутешнї Українцї галушкові патріоти“... (Лист 10 жовтня р. 1893).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Брак між Українцями сьвідомо позитивної національної роботи і хвилював і вражав небіжчика. „Ще Воронїж показав менї, що „щирих“ Українців, які досягли ґенеральської ранґи, нїяким чином не притягнеш до дїла; дробязок же, гуртуючись наче-б то в імя ідеї, має на першій лїнії лихі цїли: тут ви зустрінете і одбивання паничами чужих жінок і пянство і т. и. Дивуєть ся один з таких „щирих“, що за мене у В(оронїжі) було багато „щирих“, а після мене не знати де вони подївали ся. Брехня! і тодї їх не було. І тодї можна було чути: „Добрий вечір!“ — Здрастуйте. — „Дївчата тут є?“ — Нема. — „А нема, то й прощайте“. Захожували ся вони розповсюджувати і навіть видавати книжки для народу, а коли прийшлось розшморгувати калитки, то к бісу в ростїч усї подали ся, як руді миши. І вийшло: скільки воду не вари, вода й буде“.

„Тут справа стоїть ще гірше; тут нема навіть тих „щирих“ та „сьвідомих“, що були у Воронїжі, а є „тоже Малороссы“. У Воронїжі — містї московському — одбирали 13 примірників „Зорі“, а тут — у купі зо мною... два. Ті патріоти, що Галичане виспівують їх та друкують переклади їх творів, вславляючи їх „щирими синами Чорноморської України“, отсї самі „сини“ не признають нашої лїтературної мови; байдужі вони і до заходів Киян: „Як би знати, якими цїлями поводять ся Кияне, вигадуючи якийсь там біоґрафічний словарь [1]), а то за очи і охоти нема робити“, кажуть вони“...

Здавало ся, що сама доля хоче посприяти Дикареву перебрати ся до міста, яке всїма сторонами було-б геть лїпше задля такого патріота-робітника. Між Киянами прокинулось було добре поривання: довести нарештї до краю українсько-російський словарь, систематичну роботу над котрим розпочато ще 1 вересня р. 1874. Словарь сей ще на початку весни р. 1882 дано на редаґоване В. П. Науменку; але останнїй, обтяжений своїми педаґоґічними справами, не мав спромоги віддати словарю стільки часу, скільки вимагала редакцийна робота. Показало ся, що роботу над словарем треба доручити якомусь фаховому, не обтяженому иньшими роботами, чоловікови. Декому відомо було, що Дикарів і сам давно працює коло словарної роботи [2]), та опріч того і з пресси

[1]) Про сей словарь річ низше.

[2]) З листу І. О. К. відомо менї, що Дикарів мав на картках більш 50.000 українських слів. Цікаво, де вони дїли ся?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

російської не можна було не відати про праці Дикарева на ґрунті відповідному словарній роботі. Одно слово: знати було, що найліпше буде запросити Дикарева до роботи над словарем; звісно, щоб робота вела ся в Київі. Дикарів удав ся до мене, просячи в сім разї „зовсім щирої, товариської поради“ і звістки яких коштів треба на прожиток у Київі. Я відповів і небавом одержав від його лист писаний 12/24 жовтня р. 1894; він писав: „Одібравши ваш останній лист, я з своєю дурною вдачею не міг здержати сліз; бо сумно було довідатись, що при великій силї наших „щирих“ та „сьвідомих“ Українців і ще більшій силї „тоже Малороссовъ“ не знаходять Кияне окрім мене робітників на таку поважну і патріотичну справу, як словарь. З сумними думками заходив ся я тодї писати до вас листа, перечитавши перед тим відповідь моєї матусї на мою просьбу: поблагословити мене на нове життє у Київі. Матуся відповіла менї, що ось, мов, сину! Павлуші (племінник мій і етноґрафічний корреспондент) до великодня заслав ти 11 руб., а менї навіть на сьвічку і карбованця не прислав. Раю тобі не міняти так часто служби, бо так ти нїколи нї до чого не дослужиш ся. Тиж сам обіцяв ся взяти мене до себе, а як так будеш шагати, то я й не вганяюсь за тобою“. — Щоб зрозуміти вагу отсїх слів, треба вам знати, що мати моя, взагалї людина добра, вимовила се під впливом мого брата, у котрого вона живе“... Після доволї широкої розповідки про родинні відносини і ріжниці в поглядах з братом, Митрофан Олексієвич додав: „Мати моя з малку не знала просьвітку, то через ....., то через злиднї, що не раз і не два припадало їй переживати, та переховуватись від стусанів по горищах та по сусїдах. — Ви тепер зрозумієте, якою луною повинні були відбити ся в мойому серцї материні слова, все одно — під яким би впливом вони не були висловлені. Таким чином першим моїм обовязком єсть вихопити матїрь з пекла; а сього я не досягну переїхавши до Київа на тих умовах, які поставили менї київські „стовпи“ через Одессу. От з такими думками в голові заходив ся був, кажу, писати до вас відповідь, але не вистарчило сили моєї скінчити листа і я його на половинї знищив, хоча й бояв ся, щоб через мою відмову словарна праця не спинила ся знов на 20 років. Кажу так не тому, щоб надавав собі богато ерудициї, а тому, що тут найголовнїйше потрібно витревалости в роботї, якої я добачаю в собі більш нїж в иньших“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Знищивши того листа, я не міг починати нового, бо духова боротьба так знесилила мене, що я цілих два дні був зовсім хорий. При такім станї я поклав собі нічого не відповідати вам, доки не заспокою ся. Заким я заспокоював ся, настиг лист від Л—ка і сей лист, замісць заспокоєння, ще більше зажурив мене, бо знати, що словарю припадає ще 20 років киснути в київських квасах“ [1]).

„Коли-б я не виконав того, чи сього обовязку, суспільність судити-ме мене попереду за матїрь, а тодї вже за словарь. Таким чином я можу перебрати ся до Київа, коли дадуть менї спромогу взяти з собою матїрь і не на час, а зовсїм. Се треба зробити не тільки во імя людяности, але й во імя науки, бо з матчиного досьвіду я можу богато покористувати ся задля етноґрафії і лєксики“.

Таким чином Дикарів не давав ще конечної відмови і я сподївав ся, що ся справа якось улаштуєть ся і він переберетъ ся до Київа. Але час ішов, минуло майже два місяцї, Дикарів не приїздив і не писав. Тодї я обізвав ся до його і 15 грудня р. 1894 одержав від його, що до словаря, таку відповідь: „Питаєте, на чім стали мої умови з словарем? Скажу вам по правдї, що я не бачу в тих умовах пуття. Ще ранїйш я чув, що Кияне люблять ґенеральствувати, а як я досї листував ся з Вами, то й дослухав ся і додивляв ся: коли-ж ви почнете ґенеральствувати? Слава Богу, не діждав ся сього і по всїх ваших листах я бачив товариша вірного, або брата рідного. Не так почала ся у нас справа з „поштивим збором“: тут зараз показали менї права (курсив в ориґіналї), але забули, що і в мене є свої права. Можете уявити, яке враження повинен був заподїяти такий лист на чоловіка, що нїколи не зрікав ся своїх власних прав! (курсив в ориґіналї). Відповідь моя (у Київ) була така: „В листї 30/IX р. 1894 — Ви (автор того листу) іменем шановних товаришів зробили менї такий закид: „Коли голос одного вибрали на увагу, то чомуж голос

---

[1]) Такий песимістичний погляд Дикарева не виправдав ся. Скоро він не поєднав ся в умовах, редаґовання словаря було доручено, за якусь там невелику плату, д. Тимченкови і він довів роботу до краю, а редакция »Кіев. Старины« почала була, здаєть ся р. 1896, друкувати той словарь і розсилати своїм передплатникам, яко додаток — премію. Надрукувавши 2 чи 3 аркуші редакция, не відаю запевне через що, спинила ся. Чув, нїби-то треба було до того словаря нових поправок і додатків; одначе, кажуть люде, є надїя, що словарь вистигне на останнїй термін Костомаровської премії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і просьба кількох людей не були вами зауважені? Здаєть ся-ж, і ми в поштивому зборі патріотів і стоячи у самої справи, мали право на ваше довіря і ширше порозуміння". — Очевидно, що у нас є непорозуміння і його треба знищити. Коли я читав листа Н. Н., я думав, що він належить до вашого (словарного) гурту, бо він інколи подавав менї звістки про ваші заходи; я думав, що товариство в даній справі поділило ся на два табори. Але річ не в тім, чи належить Н. Н. до вас, чи нї. Люде в своїх відносинах поводять ся не тільки тими, чи иньшими ідеями, а ще й голосом серця. Куди-ж мене тягне голос серця? Коли я виступив на літературний ґрунт з першим серйозним трудом, я зо страхом сподївав ся, хто і що про мене скаже — з тих, кому я післав „Воронежскій Этногр. Сборникъ". Одні промовчали; (я не писав, що в гурті сїх були члени „поштивого збору" Н. Н. і Н. Н., але вони самі, здорові, про се знають); иньші прислали менї офіцияльну подяку, а треті обіруч вхопили ся за мене, як за рідного брата, або вірного товариша і висипали перед мене цїлу торбу питань і побажань. Се для канцелярського писаря був час невимовного щастя. З отсих останнїх найбільш видають ся дд. Бодуен де Куртене, Г—ко; Б—м і К—ий. Бодуен заслав менї з Дорпату цїлий ворох своїх фільольоґічних творів; другий ворох після його наказу прислано менї з Варшави, а третїй з Казанї. Він своїм теплим словом надав менї сьміливости і енерґії вести працю далї в початім напрямку. Без сього може-б я загряз був в інтересах канцелярського багнища. І коли я зробив що користного хоч на крихточку задля української науки, за се повинні дякувати і насамперед і на сам кінець професорови Бодуену, з котрим у нас установились зовсїм таки братерські відносини. Такі-ж відносини у мене з Н. Н. Не бачивши нїколи нї його, нї Ч—ка, нї Бодуена, я вже з листів їх бачу, що вони невсипучі діячі. Останнї звістки з Галичини сьвідчать, що після цензурного лихолїття усї Українцї покинули галицьку літературу опріч Н. Н. і Ч—ка. Значить, знов Н. Н. стоїть в моїй уяві яко недосяжний велетень-трудовник; знов я серцем горну ся до його. Що-ж до тих добродіїв, що нїчого не відповіли менї, я гадав про них, що вони або байдужі до тієї вітки науки, якій я присьвятив себе, або поводять ся зі мною з погордою, уважаючи мої заходи нїкчемними. Може я помиляв ся, але з чого-ж я міг знати, що я помиляю ся? Принаймнї сам я, коли бачу, що селянин, чи станичник може бути користним

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

задля української науки, я липну до його, як . . . до кожуха. Розумієть ся, що тут трапляєть ся багато помилок; трапляєть ся переводити гроші, шукаючи собі співробітників, але я певен, що розумний чоловік не осудить мене за сї помилки. Кажу вам отсе все не для того, щоб кого обвинувачувати, а єдине на те, щоб виправдати себе". — До сієї відповіди додав, що й мати моя не згожуєть ся на мій переїзд і на сам кінець постановив ті умови, про які писав вам. Відповіди ще не дістав. Написав і про те, що ваша обіцянка їм, висловловлена д. Л—ві, написати до мене, не була „порожньою обіцянкою". Признаю ся, мене дуже збентежило пророкування про „порожню обіцянку". І на віщо його треба своє хатнє сьміття вистановляти на позорище!... Сижу я тай міркую собі: коли ще не сїло, не пало, дай котови сала, то щож воно буде, коли я переїду до Київа? І тут менї жити не солодко; от і сьогоднї з самого ранку мусїв утїкти з канцеляриї — (звістно — хворий), бо сьогоднї четвертий день пють з мене кров, і хто-ж пє?... Українець, що був колись завзятим радикалом"...

Після невдачі з Київом Дикарів, придавлений умовами Катеринодарського життя, вдавав ся в Одессу до К—а, просячи: чи не можна роздобути йому якої посади. К—в приязно глянув на се діло і писав у Херсон і Єлисаветград; одначе нїчого з сього не вийшло... А життє Дикарева йшло на підупад і йшло шпарко; неминуче треба було покинути, як побачимо далї, Кубань з її „корчіями" і Дикарів радо покинув би її і перебрав ся на відповідних умовах де-інде, тільки на Українї, а не на чужину... Поза Україною він не міг жити. От на се довід. Ф. О. Щербина, знаючи який з Дикарева і роботяга і товариш, кликав його секретарем в Уральський стат. комітет, обіцяючи, що небавом платня секретарям буде побільшена на 1500 карб. Дикарів не поїхав. „Я — писав він 22 марта 1896 — зовсїм не маю бажання їхати далеко з України, опріч того і досї почуваю на своїй спинї, що мене обдурено закликавши сюди". Незгода його їхати ради грошей на чужину — задля такої душі, як Дикарів — річ зовсїм натуральна; він не належав до тих „сьвідомих" синів України, у яких ubi bene ibi patria, тай взагалї він не був грошолюбом і у його, як се знати скрізь з його листів, було високо розвинене почуття не тільки особистої, але і морально-национальної гідности і таких же обовязків перед своїм рідним краєм.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

III.

Село, де родив ся Митрофан Олексієвич, лежить на пограничній смузї етноґрафічній українського і великоруського народу. Чистої української мови тут нема і не може бути і се відбило ся скрізь і на мові самого Дикарева. Вже-ж серед людности того кутка, тай і в родинї Дикарева ледви чи була не тільки сьвідомість национальна, а хоч би глибоке национальне почуття; але річ певна, в родинї Митрофана Олексієвича і в його самого був змалку значний прирожденний інстинкт национальний, так само, як було у його і прирожденне поривання до сьвіту, до знання, до працї; тільки на лихо всї отсї дари природи були зашиті в ту торбу, що сплодила на Українї загальна темнота, деморалїзация і не-своя культура. Треба було ту торбу коли не розвязати, дак розірвати, щоб випустити з неї зашиті туди духові сили. На жаль, торбу ту на довгий час зміцнила та „сила“, що зоветь ся семінарською наукою і вихованнєм, а потім той шкідливий задля розвитку української национальности, так званий „общерусскій“ рух, що запанував був на Українї в 70-их роках нашого віку.

Тільки-ж народня мудрість правду каже, що природу тяжко одмінити. Торба, де були завязані прирождені Дикареву почуття і хист, почала дирявіти ще тодї, коли він був у семінариї і виступив з першою своєю лїтературною працею р. 1875, надрукованою в „Воронїжському Телеграфі“ з назвою „Мандугатъ“. (Лист 24/VII 1895). Цїлком не відаю, що то за праця була.

Пригоди і бідування, про які говорив я в горі, на довгий час спинили лїтературну діяльність Дикарева: лишень р. 1887 видає він — і то мабуть видає тільки de facto, а йменння його ледві чи було оголошене — „Памятную Книжку Воронежской губерніи на 1887 г.“. Я тієї книжки не бачив і висловлюю лише свої гадки.

На мою думку до статистичних і етноґрафічних робіт заохочував Дикарева трохи і Ф. А. Щербина, а більш за все, як ми вже бачили, відносини до його роботи проф. Бодуена, де-кого з земляків і рецензиї російської преси. Роботи його викликали симпатичні рецензиї в „Вѣстн. Европы“ (Іюль 1892), „Живій Старинї“ (II. 1894); в „Этнограф. Обозрѣніи“ (N. 2 і 3 р. 1892); в „Русск. Филологич. Вѣстникѣ“ (II. 1894), в „Русск. Мыслѣ“, в „Русск. Вѣд.“ і иньш. На працї Дикарева зауважено і загра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ницею Росиї, напр. в „Antropologie“ V. 1894; Rev. des tradit. populaires III. 1894. Опріч того в „Московск. Юрид. Общ“. В. Н. Григорєв у свойому рефераті дав добру відозву про праці Дикарева. Все отсе не могло не сприяти і не заохотити Дикарева на дальші роботи. Річ усім добре відома, що як ганьба, так і панеґірики не заохочують до праці таких авторів, що й самі спроміжні відрізнити, о скільки справедливі, о скільки ні, ганебні, або панеґіричні відозви критиків. Мої особисті спостереження над людьми, що починали працювати на літературній або науковій ниві, не дають мені ні одного прикладу, щоб ганьба, а ще більш ганьба з лайкою, як се було колись прокинуло ся і у наших критиків, заохотили на дальшу працю хоч одного якого чоловіка. Тимчасом відомі факти, що панеґірики псували людей... Знаю, що безстороння критика не пересипана докірливими або ганебними виразами, або знов славословіями — річ не легка, але знаю й те, що ганьба і неввічливі епітети не стають ознакою культурности і самих критиків... На щастє Дикареву не судило ся зазнати ні одної з отих двох критичних крайностей.

Що до праці ради української национальної ідеї, так почала ся вона у Дикарева працею над словарем; далї сприяло читання „Зорі“ і де-яких книжечок, що заходили з Галичини, а нарештї більш за все — український театр. Добре-б було, коли-б українські трупи закмітили собі отсей певний факт тай з його й поміркували над репертуаром і над такими „пєсами“ як „Сватання на Гончарівці“, „Сорочинський Ярмарок“, „Вій“, „Царицині черевички“ і т. п.

„Року 1886 і 1887 — писав до мене Дикарів 9/21 листопада р. 1894 — приїздив до Воронїжа вперше з своєю трупою М. Л. Кропивницький: він, дай Боже йому здоровля! розбуркав мене від духового спокою: я взяв ся працювати біля українського словаря, а далї вкинув ся в етноґрафію і фонетику української мови. Життє моє, за тими-ж самими лихими обставинами, повеселїйшало, бо я бачив мету життя свого, побачив ту „суспільну діяльність“, що за часів школи десь ховала ся в далекім туманї; я побачив, що я можу зробити хоч крихту користи для рідної Матери-України, про котру я забув того часу, коли був у школї. Таким чином я уважаю Кропивницького своїм хрещеним батьком і до віку дякувати-му йому за своє духове відродження“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Одначе ще й після сього довгий час Дикарів не був систематично ознайомлений ні з українським письменством, ні взагалї з українською справою.

IV.

Працювати науково над етноґрафією не легко було Дикареву, не тому, що він був автодидакт, а тому, що ся праця вимагала чимало книжок і взагалї доброго і певного материялу. На се треба було коштів, — а коштів у його було завждї на омаль, ледви на прожиток. Достати книжок із книгарнї трудно було і в Воронїжі, а в Катеринодарі стало зовсїм неможливим; треба було або позичати з других міст, або купувати. Кілька разів у сїй справі вдавав ся він і до мене. Можна-б гадати, що в Катеринодарі єсть добра бібліотека при стат. комітетї і з неї можна-б було брати книжки, але „не раз уже хотїло ся менї — писав небіжчик 15 серпня р. 1895 — користувати ся з комітетської бібліотеки, та секретар відповідав, що вона лежить перекуйовджена в сараї (хлїві) і се правда на половину. Отсего лїта прохав я рукописів з ботанїки; обіцяно прислати, і от уже більш трох місяців я все жду тієї обіцянки... Учора дістав з Харкова два томи Потебнї „Об'ясненіе малорусс. и сродныхъ нар. пѣсенъ". Тут великий, неспожитий ще материял ботанїчний. Чи не дістанете менї у Київі „Малорусскія народн. преданія" і за яку цїну їх можна придбати?"

Збирати материяли він їздив інколи сам, але більш того, що розшукував собі по селах корреспондентів — більш того, що за гроші: звістно, інакше і трудно-б було їх придбати. Корреспондентами у його були і попи і учителї і писарі і прості селяне; знати, що у його був добрий хист вибирати собі корреспондентів. Вельми радів він, коли трапляло ся знайти певного корреспондента, або здобути добрий материял; зате-ж бентежив ся і журив ся, коли якому корреспондентови не таланило. „Учора (лист 25 X. 1893) з превеликим жалем почув я, що в Воронїжчинї в однїй духовній семї кудись згинула дїдівська велика і цїкава етноґрафічна збірка. А хиба-ж вона одна згинула? Ще у вереснї довідав ся, що один богучарський військовий писарь Українець мав велику етноґрафічну збірку, але начальство його одібрало ту

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

збірку і спалило в печі"... „Сьогодні — дайте вашу руку на щастє! — я бажаючи придбати корреспондента, закинув гака і риба добре клює" (ibidem). — „Бажаючи постановити на певний ґрунт збирання етноґрафічних материялів, я уладнав справу з Півнем: платити-му йому від аркуша. Чоловік він розумний і жвавий і знає, де дістати бажанні відомости. Зараз він списує дитячі ігри, збирає казки і приказки. Коли стане писарем, він мати-ме досить часу і, головна річ, стояти-ме між народом; тоді він перестудиює усю проґраму; одно лихе — грошей на се не вистачає" (ibid. 22. III. 96). Додам ще кілька виписок із листів небіжчика, щоб виразнійш показати континґент його корресподентів, його погляди на них і т. и. „Недавно прислав мені цікаву збірку про україн. життя один піп з Богучарського повіту. Збірка — писана українською мовою. Головний мій корреспондент сидить у Валуйщині: він має покинути службу у волости і присьвятити себе самій етноґрафії, бо я оплачую кожен аркуш, що присилають до мене. Усіх корресподентів у мене вже шість" (липень 1893). „Недавно я дістав від корреспондента 60 писаних аркушів, усе казки. Ви не можете уявити собі, як я радію, одержуючи такі річи, а особливо коли в них є що таке з демонолоґії, бо се моя idée fixe. Я вже маю оповідання про бісів: польових, болотяних, домових; про бісів-змиїв: летючих, хрещених (чи чули ви, що є і хрещені біси!), про біса — шалапутського бога. Маю безліч оповідань про яретиків і яретиць. Мої корреспонденти — люде неосьвічені і через те вони не виходять із народнього сьвітогляду. За кожен аркуш я плачу їм 25 коп." (10 IX. 1893). „З Воронїжа мій годованець-семінарист уже зібрав материяли з поводу холєри і голоду... Прислано ще збірку замовлень, 19 н-рів і ні одно не повторяєть ся в збірках Романова, Чубинського і Майкова. Заголовок такий: „Наставленіе от стрей (страстей) мыра сего Гда (господа) и спаса нашего Иса Хрта" (3 IX. 1895). „Перед Великоднем новий корреспондент з Богучарського повіту, „западный рядовой" К—ій прислав докладний і цікавий опис свого дитинного життя, за що я йому добре заплатив". (26 IV. 1898) „Дістав збірку сороміцьких материялів із слободи Попасної... Дістав ріжні материяли від батька і сина — Субот; і від нового дописувателя, парубка Лапина. Т—ій обіцяє опис вулиці аркушів на 100. З станиці Павловської заходив козак Малай, щоб дати йому етноґрафічну проґраму. К—ій пише про вечерниці і складки в селї Семеновці".

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(9 XII. 1898) „Дістав нових 8 зшитків казок і один про ігри дітей. Се новий дописуватель, школяр 14 літ з церковно-приходської школи Тихон Т—ій. Солдат К—ій невгаваючи вистачає сороміцькі казки і описи вулиць і вечерниць“ (23 IV. 1899). Кажу: звісток від корреспондентів йому було ще мало і він часто їздив сам, щоб запевнитись в чому з власного спостереження.

„Мушу їхати в Валуйський повіт збирати етноґрафічні відомости; але по просьбі Ф. А. Щербини поїду спершу в Острогожський повіт; він увесь, опріч двох волостей, заселений Українцями; сподіваю ся придбати тут лексичний материял, бо я працюю і коло сієї речи“ (лист 30 червня 1892). „Сьогодні я вернув ся з подорожі, їздив на пять день у Голенджик для фільольоґічних зисків з приводу статї проф. Бодуена „Два вопроса изъ ученія о смягченіи или палятализаціи въ славянскихъ языкахъ“. В сій статї, надрукованій у „Запискахъ Юрьевскаго Университета“ автор висловлює непевність, щоб в українській мові могли відрізняти ся в вислові: ніс = нос і ніс = нёсъ, бо він сам не чув сього в народній мові і не диво, бо се трапляєть ся не по всїх українських говорах; я чув лиш у Богучарському повітї. У Голенджику я розпитав бабуси з с. Загрібайловки Богучарського повіту“ (10 IX. 1893).

О. Я. Кониський.

(*Конець буде*).

Generated on 2015-07-17 17:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ДО ЖИТТЄПИСУ М. О. ДИКАРЕВА.

V.

Маючи силу силенну материялів, він ділив ся їми з людьми, що теж працювали коло етноґрафії, напр. Грінченкови він переслав 300 NN. зразки борисовської і чорноморської лайки і чотири небилиці (20. III. 96). Маса зібраного материялу вимагала у небіжчика і масу праці, щоб декотрі з них упорядкувати, а иньші і обробити. Виписки з його листів посьвідчать нам про його працю. Тут опріч роботи наукової мусів він ще складувати і ріжні проґрами, як задля кореспондентів, так і задля урядників.

„Надрукував я в урядовій часописі проґраму задля української народньої ботаніки; дуже бажав розіслати відбитки з неї своїм знайомим, та мені не дано їх, хоча й було обіцяно“ (10. IX 93). „Працюю по скасованю станичних присудів. Пораємось із совітником Л. коло збірки народнього звичаєвого права. Чудно трохи! тут є такі люде з університетською осьвітою, що досі й не чули про VI т. „Трудів“ Чубинського“ (25. X. 93). „Усе літо писав я інструкциї станичним судам. Мушу сказати, що витворене Ванновським[1]) „Положеніе“ з року 1891 зробило те, що на Чорноморщині нема громадського життя, нема народнього суду, а є тільки станичний отаман та отаман „виділу“. Розумієть ся, в своїй інструкциї я скрізь становив перепони отсім „отаманам“; але що скаже на мій проєкт „Присутствіе“ і самі отамани?...“ (26. X. 1895).

Дивуєш ся: де брав небіжчик Дикарів час і змогу, щоб, справляючи стільки урядової праці, спромогти ся і на таку силу

[1]) Військовий міністер того часу.

Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

наукової праці!... Що лист — то й звістка про ту чи иньшу нову працю! „Задля наших Записок беру тему: „Статистика наголосів (accentus) у воронїжському і Прилуцькому повітї“. Тільки на се треба менї знати наголоски в думі про втїкання трьох братів з Азова. Сю думу записав від Вересая О. О. Русов, то красше його нїхто не визначить наголосів. Коли він у Київі, попросїть його се зробити“. (30—VI. 1892). „Після переїзду на Кубань почну лагодити в „Записки“ етноґрафічну статю — про голод, холєру, сарану і инч. хлїбоїдів“. (Липень 1892). — Небавом подає звістку, що лаштує статю з приводу працї Бодуена „Два вопросы“. — „Усе лїто читав лїтературу з лїнґвістики, щоб стати певним співробітником „Записок“: знов перечитав Бодуена, Крушевськго, Богородицького, Житецького і ин. Лихо з отсїм містом; нї доброї книгарнї, нї бібліотеки нема; все треба виписувати за свої гроші... Не обійдусь без вашої запомоги книжками в позику. Тепер менї треба Потебнї „Очерки звуков. исторіи малор. нарѣчія“. Се було надруковано в якійсь наук. часописї. Чи не можна б розшукати?“ (30. VIII. 94). „На превеликий жаль і учені етноґрафи, як от Сумцов, охочі до викреслювання (в материялах), і вони поводять ся більш вимаганнями моди (бо вона панує і в науцї!). Через те як я не міркував, а прийшов до думки, що зібраний у мене материял друкуватиму в Галичинї... Посилаю до вас „Різдвяні сьвятки“. Переглядїть, чи не прохопив ся і передайте в Галичину д. Грушевському, коли він приїде до Київа. Попросїть, щоб друкували нїчого не викидаючи і зробили 30 відбитків. Хотїв був дати передмову, але поклав, що для науки більшу має вагу материял, нїж передмова. Одну увагу зроблю, що Чорноморщина зовсїм не має етноґрафії, бо такою не можна називати уривків, що належать до ріжних місцевостей. Кавказ мабуть рідна країна баглаїв... Co Wy i ja mogę powiedzieć o zakawkazkich inteligentach, którzy, zamiast spędzać czas na pracy produkcyjnej i pożytek społeczenstwu przynieść mogącej, do jakiej zaliczam „folklore“, wolą grać w winta i flirtować z głupiemi babami“ — так пише один мій тифлїський приятель“ (4. IV. 95). „Тепер саме (3-о серпня) пишу про Миколу угодника; робота велика і не знаю, коли її викінчу“. — „Статю з народної ботанїки, що мав дати Роллaндови задля Varietés Ethnogr., я скінчив, але хочу переробити по ширшій проґрамі і віддам Товариству ім. Шевченка“ (15. IX. 95). „З Галичини дістав відбиток, шкода, що корректа через край лиха. Одержав

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

коротенького листа від Грушевського. Прихватком нашкрабав їм коротеньку статю і посилаю її до вас на перегляд і розвагу"... „Цілком не маю часу читати того, що не належить до моєї роботи. З посланої статї побачите, що я і в етноґрафії зістаю ся статистиком і кожне своє положіння підпираю потрібною датою. Для сего користуюсь зі своїх ботанїчних і иньших вибірок; але ще доводить ся один і той самий материял перечитувати по кілька разів да шукати доказів. Досї я ніяк не скінчу статї „Великий Бог Микола". — Зараз пораюсь коло язичеських колядкових мотивів, з яких повстали мотиви про Миколу. Після того почнуть ся Миколині мотиви колядкові і на сам кінець мотиви з моїх леґендарних материялів. Я поспішаю чим дуж, бо хотів би до Шевченкових роковин скінчити розпочату лінґвістичну статю; тільки признаю ся, надії мало! робота поважна і треба полемізувати з такими знавцями, як Бодуен, Богородицький, Житецький. А менї сором, що нїчого не пишу з лінґвістики; тим паче соромно, що Бодуен не перестає шанувати мене своїми творами". (26. X. 95). „Отсе звів до купи, хоча доки-що і без системи ще, відомости про весїлля, вулицю, вечорниці да складки і почав студіювати дитяче життя. Звісно, материяли подам до Тов. імени Шевченка. Коли упорядкую і збуду свої материяли, тодї менї красше буде осїсти ся в унїверситетському містї. Тодї я споживу в статях теоретичного змісту і свої і чужі материяли. Більше за все вабить мене українська міфологія. Сучасні учені, додержуючись моди, цурають ся міфології і схиляють ся до теорій фолькльору. А про те коли читати наші казки і житя наших сьвятих з гречеським словарем, можна бачити, що й ті і иньші походять з Греції, що богацько наших сьвятих вийшло коли не з Олїмпу, дак з Гадеса. Я почав був читати дослїди в сему напрямку і зібрав чимало нового і цїкавого, але через чергові наші роботи і брак у сему глухому містї потрібної лїтератури спинив ся; колись оновлю перебравшись до унїверситетського міста... Збираю фотоґрафії з творів великих західно-европейських художників, в котрих відбиваєть ся греко-поганський культ. З сього боку цїкаві лубошні видання Фесенка в Одесї: там під взірцем Богородиці побачите Гекату, Артемиду... Шкода, що у мене нема доброго гречеського словаря. Купити його можна тільки заграницею; але цїна для мене неможлива... Скінчив статю „По поводу народныхъ толковъ о царскихъ загадкахъ", буде надруковано в „Этнограф. Обозрѣн."... До

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нашого Наук. Товариства післав в лютому „Народня гутірка з приводу коронациї 1896“. Д. Федор Вовк (з Парижа) пише, що такі материяли мають велику наукову вагу. На той рік подам материяли з народнього акушерства про родини, христини і дитяче життя. Материял цікавий, зібраний по проґрамі Крузерштерна. В Парижі друкують ся мої сороміцькі материяли українські і московські в перекладі на мову французьку“. (12. IV. 1897). „Складаю проґрами вислїду: вечерниць, вулиці, складок і дитячого життя. Перша вже викінчена; на другу лаштую материяли; скрізь держатимусь антропольоґічного методу, котрий повинен дати цікаві нові відомости, яких нема нї в Чубинського нї по иньших збірниках. Розумієть ся, земляки можуть виробити і докладнїйші проґрами; а я вважаю за свій обовязок подати з власного досьвіду. Я бажав би, щоб земляки улаштували справу систематичного збирання етноґраф. материялів, бо тепер ся справа стоїть у нас так, що нам сором перед Білорусами, котрих ми з батьків звикли звати „недотепними Литвинами“, а вони мають таких етноґрафічних робітників (Романов, Никофоровський і ин.), яких ми не можемо у себе указати“. (7. VI. 97). „Діставши перед сьвятами останнїй том „Записок“ я, з поводу рецензиї Грушевського на Leger про цікавого усім славянського бога Сьвітовида написав і відослав до „Записок“ уривок з греко-славянської міфолоґії, де висловив зовсім нові думки про сього бога, прикладаючи антропольоґічно-лїнґвістичний метод, на якому гадаю хоч і не скоро перетрусити цілком усю славянську міфолоґію: досліди поміщатиму в „Записках“, бо з самого методу припадає притягти сюди християнську міфолоґію і показати, що вона перенесена з поганського культу на християнських сьвятих“. (27. XII. 97). „Пишу передмову до російських апокрифів „Кубанск. Области“ і маю заслати їх Лопатинському. Між апокрифами є такі відомости, яких зовсім не торкав ся академик Веселовський. Не знаю, чи згодять ся їх друкувати“... „Д. Вовк повідомляє, що мої сороміцькі материяли вже надруковано. По просьбі його відослав йому для надруковання свою проґраму про вечорниці, складки і ин., зробивши деякі додатки“. (26. IV. 1898).

Годить ся сказати кілька слів про оті стосунки з д. Лопатинським[1]). Лопатинський є редактором урядового „Сборника ма-

[1]) Лев Лопатинський, Русин з Галичини, в половині 60-х рр. належав до невеличкої тоді народно-національної партії, р. 1867 перейшов у Росию і вже кілька літ служить інспектором шкільної округи на Кавказі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

терияловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа"; він помітив, що чимало робіт про Чорноморщину друкуєть ся в галицьких часописях, які в Росиї зовсім невідомі, через що поважні праці катеринодарських письменників пропадають даремне. Тим то він через дд. Апостола і Скидана і прохав розповсюдити в Катеринодарі просьбу його, щоб Катеринодарці праці свої засилали до „Сборника", де радо друкуватимуть їх праці на великоруській і українській мовах. „Здаєть ся, Дикарів друкує свої праці в Галичині". На отсї запросини Дикарів відповів д. Лопатинському: „За кордон тягне мене не що иньше, як те, що в Росиї нам Українцям зашито уста, і до наших трудів, опріч критерія наукового, додають ще й критерія поліцейського". „Я, писав до мене небіжчик 12 червня р. 1897, обіцяв Лопатинському подати великоруські апокрифи і разом запитав його: чи на українській мові він друкуватиме тільки материяли, чи й статї теоретичного змісту? Лопатинський відповів, що по українськи друкуватиме лишень материяли, а уваги до них повинні бути мовою російською". (25. VII. 1897). Апокрифи не були надруковані; вертаючи їх до Дикарева д. Лопатинський повідомив, що статя та „не смотря на выдающіеся достоинства ея, не можетъ быть напечатана въ нашемъ сборникѣ по нѣкоторымъ педагогическимъ соображеніямъ". „Се визначає, додав Дикарів в листї до мене 23 червня р. 1899, що апокрифичні казки ще довгий час будуть у нас уживати ся яко спосіб лякати темний люд, сполучуючи їх з одного боку з іменем Бога, а з другого з „властями предержащими, починаючи з попа".

Була у Дикарева ще одна етноґрафічна робота, що вельми займала його, та, на жаль, не поталанило йому за життя побачити її надрукованою, я розумію тут „Народній календар". „Розпочавши друкувати „календар" в „Кубанскихъ Област. Вѣд.", я, писав небіжчик до мене, мучу сам себе: треба нагадувати читачам про українське життя, і великий жаль огортає, що редактор без милосердя викидає саме цікаве, тільки через те, щоб не було багато писано по українськи, та щоб статя умістила ся в однім числї". (4. IV. 1895). „Сего року маю подати свій календар до нашого наук. Тов. Досї переписав уже відомости з Борисовської волости Валуйського пов. (230 стор. in 4⁰), тепер черга за материялом зібраним по ріжних місцевостях. Добре-б було, колиб можна було дістати календарних відомостей ще в Дахнівцї, тодї-б мій календар

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

був обсягом такий, як і Чубинського. Чи знайду я в Дахнівці добрих оповідачів?“ (10. III. 1899).

VI.

Віддаючи таку силу праці і часу службовій і науковій роботі, Дикарів знаходив час і на значне листування зі знайомими, і на те, щоб справляти доручення знайомих і брати участь в иньших громадських справах.

Кільки разів мені трапляло ся вдавати ся до його або за порадою, або з ріжними дорученнями! напр. в справі збірання Шевченкових фотоґрафій, вариянтів до віршів і листів і т. ин. і небіжчик зараз же і з охотою справляв мої просьби. Не вдаючись тут у подробиці, я спиню ся тільки на тому, що чіпляєть ся до української книжки і до розповсюження її в народі.

Думка про систематичне видання для народу книжок з добрим змістом і до того дешевих, давним давно гвіздком сиділа у мене в голові. Видання Гомолинського були на мою думку просто наругою і зневагою і народу і самої ідеї. Видання д. Грінченка, на мою думку, доволї таки дорогі; не було у мене досьвіду практичного в сій справі і я не тямив, чи можна, чи нї, видавати і продавати народні книжечки дешевше Грінченкових, так напр, як видає „Посредникъ“. Коли наклюнула ся можливість взяти ся до систематичного видання, я вдав ся за порадою в сій справі до людей, що здавали ся менї — хто теоретично, а хто практично — тямущими. Вдав ся я і до Дикарева.

„В Воронїжі і ми захожували ся завести правильну торговлю українськими книжками, умовили книгаря, замовили і книжки, але справа не пішла через те, що московська книжка дешево коштує: 1 р. 20 к. за сотню примірників, а українська 6 карб.; а народови потрібна книжка за гривню, або за пятак“ — писав до мене Дикарів в грудни р. 1894 і в тому-ж листї додав: „Подаю вам, з одного боку, сумну, а з другого радісну звістку. В Острогожському повітї помер щирий Українець Іван Якович Череватенко, людина незвичайно добра і симпатична; мрією у його по всяк час була осьвіта народня. Він був крестянин з села Роскоші, осьвіту дістав у реальній школї і займав ся миттям (пранням) вовни. Після довгого його клопоту редакция „Посредника“ згодила ся друкувати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

українські книжки для народу, які своїм змістом відповідатимуть Толстовському напрямку. Небіжчик лишив тисячу карбованців на видання українських книжок для народу. За три дні до смерти він з тих грошей 150 карб. послав Чайченкови на видання Робінзона і нової збірки для дітей. Тепер брати його кличуть мене на Різдвяні сьвята на пораду: які книжки вибрати для видання. Я міркую так: у Харькові Українці заходили ся основати з дозволу начальства Товариство любителів українського письменства. Коли-б таке товариство справді заснувало ся, дак Череватенкові гроші ніде більшої користи не дали-б, як тут; але я і в голові не кладу, щоб уряд, після цілого ряду арештів у Харькові, згодив ся на таке товариство, якому після відповіді вам... цензора про „Записки", нема місця в Росиї. Чи не краще-б було видати дешевого „Кобзаря" для народу, скинувшись грішми, коли не стане Череватенкових? Тут багато людей, що й не чули про „Кобзаря". Теперішній „Кобзарь" дорогий для народу. Із статистики сучасної (російської) преси ми бачимо, що... „Свѣтъ" Комарова має найбільший поспіх, переважно тому, що він дешевий".

Питав його, як би ліпше завести продаж книжок у Катеринодарі? На се він відповідав мені: „На NN. не покладайтесь; головна річ, що на його слово не можна покладати ся; сього він і сам не криє від людей. Він, правда, взагалі пильнує розвити тут торговлю народними книжками і запомогав одному букиністови, але букиніст показав ся шахраєм, так що у N. N. тільки 100 карб. пропало... N. N. згожуєть ся заслати від себе в цензуру одну-дві книжечки і дає право (після дозволу цензури) друкувати де схочете, чи в Чернигові, чи тут; тут можна сподівати ся на можливу скидку (ціни) в військовій канцеляриї. Напишіть до N. N.; відповідати він не любить, бо не має на се часу... Наказний отаман любить його і стоїть під його впливом... Чайченко пише, що не може давати книжок на комісию, а лише за готівку. Отсе саме і спинило мене; коли-ж ви признаєте можливим присилати мені на комісию, я готов вести сю справу з тутешніми книгарями і з корзинщиками: а потім сподіваю ся збувати просто в станиці за готові гроші через моїх кореспондентів".

Думка про простання української книжки на Чорноморщині завжді непокоїла Дикарева. „В українській книжці тут велика потреба, а тутешні книгарі, опріч „Кобзаря" да Котляревського, нічого не мають. Я виписав від Грінченка невеличку партию народн.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

книжок і дав їх букиністу Москалю, що торгує на базарі (писав Дикарів 21 листопада р. 1897). Пролежали вони більш півроку і продано їх не багато, бо не видержали конкуренциї з московськими лубошними виданнями. Я забрав непродані і дав до великих книгарень. Там діло пішло ліпше. Я виписав другу партию, віддав у книгарні і надрукував оповістку; затого і ся партия буде вся продана. Я виписав третю від Грінченка на 25 карб. і половину продав за готові гроші... Книгарі казали мені, що книжка йде добре; купують приїзжі станичники (селяне), а иньші виписують через почту... Р. 1895 я пропонував тутешнім „щирим" посьвяткувати Шевченкові роковини роздачею „Кобзаря" бідним і улаштованням книжної торговлї. Мені відповідали: „Що-ж ми будемо самі, коли-б ще хто". Тодї я сам купив і роздав 10 примірників „Кобзаря"; а „щирі" про свою думку: зібрати гроші на книжну торговлю — забули. На другий рік я, зібравши грошей у приятелів і додавши з своєї кишені, накупив і роздарував „Кобзаря" бідним... Треба додати, що обидва сьвяткування роковин одбули читанням анекдотів „балаганного" змісту і навіть мовою російською. Сього року я знов зібрав гроші на роздачу „Кобзаря" бідним, а „щирі" провадили поза плечима інтриґу, щоб відобрати у мене зібрані гроші, бо мої заходи вважали „поганим ділом"; а про роковини сього року вже забули... Не ще давно один із „щирих", побувавши у Київі, заходив ся коло справи продажі книжок, бо Кияне „лають ся". Добре-б було, коли-б до сієї справи притягти більш людей; але верховодити беруть ся невдатні люде... Я прошу вас порозуміти ся з вашими людьми: чи не давали-б вони мені книжок на комісию? Грінченко дає тепер і останнім разом скинув 25—40%, Глїбов теж скидає 25%. Продаючи за готові гроші я уступаю книгарям усї 40%, а на комісию 25%. Мені хочеть ся довести книгарям, що торговля українськими книжками такаж користна, як і російськими".

VII.

З початку червня р. 1892 Дикарів прислав мені „Воронежскій Этнографическій Сборникъ". (Звідсїль і почалось наше листування). Мене вельми зацікавив „Очеркъ Воронежскаго мѣщанскаго говора, сравнительно съ украинско-русскимъ нарѣчіемъ" і „Таблицы

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

звуковыхъ отношеній Прилуцкаго говора". Я хоч і неспецияліст в таких справах і в фільольоґії взагалї не багацько тямлю, одначе завждї цікавить мене усе, що пишуть тямущі специялїсти про Україну; до того-ж доводило ся і самому менї (р. 1865) жити в Воронїжі і спізнати трохи воронїжських міщан і їх звичаї; а Прилуцький повіт я таки добре знав, бо жив там р. 1855—1857 і р. 1871—1873. Перечитавши ті статї, я більш нїж ними, зацікавив ся автором їх. Він показав ся менї таким саме жвавим ученим, живим Українцем, яких тодї я притьмом шукав. Я дуже зрадів „Воронїжському Збірникови" і присилцї його. Щоб виразнїйш було знати причину моїх радощів, не зайвим буде оттут до слова розповісти маленьку сторінку до історії розвитку „Записок" нашого Наукового Товариства.

Коли в самім кінцї рр. 80 і з самим початком рр. 90-х стало знати, що справа реорґанїзациї Товариства імени Шевченка (котре з причин, яких я не хочу ще оголошувати, завждї було менї незвичайно дорогим, як дорогий батьковому серцю найлюбійший син) на Товариство наукове і справа видання орґана наукового була недалеко вже від того, щоб перейти в реальне життя, я був певен, що така реорґанїзация викличе симпатиї на Українї і українські учені дадуть своїми науковими працями велику реальну запомогу науковому орґану видаваному доброю українською мовою. З такими надіями я, — що сам, а що в гуртї з Василем Вовком (тепер уже небіжчик) вдавав ся до учених Українців просячи їх наукової запомоги. Нїхто не відмовляв менї, а коли де-хто змагав ся тим, що він не вміє української мови, я прохав писати якою йому придатнїйше мовою, а про переклад на мову українську попіклуємо ся вже ми з Вовком; і на такі умови земляки мої „охоче" приставали і в Київі, і в Харькові, і в Одессї, і в Петербурзї, і в Москві і в Варшаві... Ми з Василем раювали! Тим часом приходив час друкувати першу книжку „Записок", а обіцяні земляками працї не приходили нї до мене, нї до д. О. Барвінського. З шістьнадцяти приобіцяних нам праць прийшло на першу книжку тільки дві: дд. Рильського та Грушевського... Правда, де-хто з запрошених учених написав на ті теми, які були подані від нас, але написав не для нас... написав задля російських журналів і наукових видань. Тодї ми впевнили ся, що надії наші на обіцяну наукову запомогу — надії марні, годї нам сподївати ся на старших наших учених, а треба шукати наукової запомоги де-інде...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На се треба було часу, а обставини вимагали, щоб перша книжка „Записок“ вийшла зараз з реорґанїзациєю товариства. І прикро було і сумно!... Україна здавала ся залюдненною пустелею... „Щирі“ Українцї віщували, що „з тих Записок“ опріч повного банкротства нїчого не вийде“; а по за плечима усьміхали ся та глумили ся, що „до наукової запомоги запрошує неук“... Я став на тому, щоб знехтувати ті віщування і дорікання „неуцтвом“ моїм і взяти ся й самому до якої працї в „Записки“, (отодї я й написав „Дитинний вік Шевченка“, див. „Записки“ т. І.), а тим часом шукати на Українї людей, що до науки не примішують нї „страха іудейска“, нї приватних особистих, або дрібно-партийних відносин... Таким саме Українцем і показав ся менї Дикарів і я, подякувавши його за книжку, запросив до роботи задля „Записок“. Червня 30 він відповів менї повною згодою, але додав: „заздалегідь признаюсь, що менї недоуку якось нїяково брати участь в такій поважаній справі, коли є багато людей з більшим науковим досьвідом. Багато я не можу дати, а те мале, що я зараз маю на оцї задля „Записок“, менї здаєть ся, може стати небажанним доводом того, що дуже ще мало национальної сьвідомости у наших учених, а се й спонукує запрошувати до працї якихсь невідомих Дикаревих“.

Така відповідь дуже мене порадувала ще й з того боку, що сьвідчила вона, що на Дикарева жадного лихого впливу не зробила та „критика“ проти нашої першої і зовсїм ще молодої наукової орґанїзациї і орґану її, яку, як менї було відомо, простав у Воронїжі один чоловік. „Критику“ ту, як се відомо всїм, розпочала одна польська ґазета, назвавши перші збори Наукового Товариства „produkcyą humorystyczną“; „критика“, погулявши і в деяких руських виданнях, перекинулась луною на Україну і адепти її щедрою рукою і ще більше щедрим язиком працювали проти Товариства і „Записок“.

З тих виписок, які подав я вгорі з листів Дикарева, виразно знати, яким вірним товаришем і певним робітником Товариства він був до самої смерти, не вважаючи на лихі заходи відвернути його від працї для „Записок“ і взагалї для Товариства. Я не маю на думцї споминати тут про ті недобрі заходи проти нашого товариства, що на зборах 2/14 грудня 1897 довели де-кого до нечуваної патольоґічної відваги: підняти голос, щоб з назви Т—ва викинути ймення ґенїя українського слова! Я певен, що історія не може

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

обминути і не обмине сього знаменито-темного вчинку. На думці у мене тільки ті заходи, про які писав до мене Дикарів. „З осени появив ся тут N. N., писав Дикарів 22. III. 96; при першій знайомости він заявив, що девізою його — московське „нахальство“ (нахабність) і се правда“... Зробивши характеристику сього чоловіка, Дикарів далї каже[1]); „З першого-ж дня він почав інтриґу проти Товариства імени Шевченка, змішуючи Товариство з полїтичною партиєю, котра не має симпатій на Українї. В первий же день він катеґорично казав менї: „Не давайте їм (Товариству) анї стрічки, не стоять (!) вони того; давайте все Франкови“... За N. N. почав тягти руку і С. І.; вони тепер великі приятелї. З прозьби Б—ая наказний отаман дозволив платний вечер з поводу Шевченкових роковин і С. І. хотїв гроші з сього вечера заслати не Т—ву ім. Ш—ка, як здавалось би природним і льоґічним, а на орґанїзаторський комітет, якого ще й нема. „Музикальний кружок“, що устроїв сей вечер, дав йому тільки 20%... се просто циганський пшик“.

Нема що й казати, що „інтриґа“ пішла за вітром! Дикарів не належав до тих людей, що не відаючи, або наумисне нехтуючи певні факти, підлягають впливу „моди“, або голосної фрази, хоч би вона була і без змісту.

Трохи ранїйш ще тієї „інтриґи“ Дикарів 24. VII. 95 писав до мене: „Великий жаль, що не довело ся побачити ся з вами; треба було порадити ся в пильній справі. Не знаю, чи сього року, чи, мабудь, певнїйш 96, буде 20 лїт моєї — хоч і не дуже показної — лїтературної діяльности. Не долюблюючи всяких „обрядів“, з якими обходять всякі ювилеї, я хотїв би зазначити сї роковини, відписавши свою лїтературну спадщину, яка є і буде, і всї зібрані наукові материяли Науковому Товариству імени Шевченка. До сього мене спонукує сумна доля Мовиної лїтературної спадщини, що гниє в К...чиних скринях, як під цуциком сїно. Менї не хотїло ся б, щоб і моя спадщина зазнала такої лихої долї. Порадьте менї, будьте ласкаві, що менї чинити“.

Порада моя відповідала його думкам і він 15 серпня писав: „Прохав я М. С. Грушевського бути моїм душеприказчиком в справі лїтературної спадщини. Він згодив ся, але боїть ся, чи не пошкодить се справі з причин вам відомих. Я взяв його через те, що

[1]) Таку-ж характеристику сего чоловіка він висловив і в листі до І. О. К.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не можу тут указати на чоловіка, щоб виявляв щирість до такої справи і не приятелював з баглаями!... Сподіваю ся ще вашої поради“...

Але-ж недуг мій так розходив ся, що я мусів їхати в Крим і подав про се коротку звістку Дикареву. Д. 21 жовтня я одержав в Алуштї його відповідь, де між иньшим він писав: „Свою бібліотеку я теж зашлю Товариству, тільки, розуміє ся, не тепер; бо нї по чому буде робити... Книжки та збирання етноґрафічних материялів беруть у мене майже всї гроші“.

Небавом я вволив його волю, подавши звістки і про своє здоровлє і де-що про Галичину: 26 жовтня він відписав: „Ваша звістка про своє здоровлє дуже порадувала мене: прочитавши лист ваш, я почув, що у мене від серця одлягло. Але — разом і ложка дьогтю!... Сумно, що д. Грушевський занедужав; ся звістка викликала дуже багато невеселих думок“...

VIII.

Треба тут згадати ще про дві річи: про відносини Дикарева до звісток про культурне життя галицьких Русинів, та про відносини до біоґрафічного словаря українського.

Словарь сей розпочав ся з ініциятиви М. С. Грушевського р. 1893 і до роботи біля його пристало в Київі чоловіка з двадцять. Я особисто в сю справу вложив дуже мало працї, хоча надавав і надаю такому словарю великої ваги. На мою думку історично-біоґрафічний словарь став би настольною книжкою кожного хоч трохи осьвіченого Українця і в Росиї і в Австриї; а се вимагало, окрім доброї наукової редакциї, доброї, чистої, сказав би я взірцевої мови. Я нестеменно певен, що без останньої умови словарь постигла-б на Українї та доля, якої зазнають иньші наукові книжки видані в Галичинї: Українцї дуже чуткі до чистоти мови народньої; їх вельми вражає ненароднїй синтаксіс (складня), виковані слова, коли в них сама тільки українська фонетика, а нема д у х у н а р о д н ь о ї м о в и. Судячи по тому, як шпарко пішла словарна робота з початку, була надія, що не далї р. 1896 можна буде розпочати друкування словаря випусками. На превеликий жаль так не стало ся: за виїздом Грушевського робота почала йти що далї все більш мляво і нарештї останнї 2—3 роки і зовсїм не йде... Яка доля того, що зроблено, — а зроблено, здаєть ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до К, — запевне не відаю. Чув, ніби віддано на перші літери редаґувати, але те редакторство мене не радує...

Дак ото, кажу, хоча у Київі і доволї було робітників, але збирання біоґрафічних звісток на провінциї вимагало, щоб для поспіху діла були співробітники і по провінцияльних містах. Між иньшими я вдав ся і до Дикарева, просячи його вказати таких людей у Катеринодарі і де інде, коли кого знає.

Він зараз же (10. XII. 93) відповів: „Ф. давно вже тут нема, він у Тифлисї, та в сїй (словарній) справі я-б не покладав ся на його. Хоч як його тут усї вихваляють, але він перш за все урядник і працї його урядові; великі хабарники виходять у його добродїями... П—ий був би в сїй справі добрим робітником, але у його стільки діла, що він кидаєть ся, як куций бик по загородї. Міг би бути користним вам Щ., але й він охкає над своєю урядовою працею... А материялу тут досить би було". Перегодом він подає звістку, що „прохав одного Воронїжця, допомагати вам у словарній працї; коли захоче узяти ся, дак напише до вас" (30. VIII. 1894). Нарештї 12 жовтня 94 додав: „Байдужі тут люде до ваших заходів. Треба, кажуть, знати, якими цїлями поводять ся Кияне вигадуючи якийсь біоґрафічний словарь, а то за очи нема охоти робити"...

Розвій у Галичинї национально-культурного життя вельми брав Дикарева і за очи і за душу: він жадав, щоб на Українї було більше певних, нетенденцийних звісток про той розвій і уважав зовсїм справедливо за річ пекуче потрібну, за річ великої ваги леґальні звістки про Галичину в пресї росийській. Дуже брав ся він подавати такі звістки в „Кубанск. Об. Вѣд.", але се не вдало ся йому не по його винї в такій мірі, як він хотїв. Знайшов він у Петербурзї чоловіка (лист 26. IV. 88), що брав ся передруковувати з „Ку. Вѣд." звістки про Галичину. „Одну з таких звісток про збирання грошей на науковий фонд Товариства я заслав свому землякови і він надрукував її в „Сын'і От." і в „СПб. Вѣд." Але з поводу сїєї звістки „Южн. край" зробив закид, що „Куб. Обл. Вѣдом." „пробавляють ся прошлогодними новостями". Отже треба сю справу поставити красше . . . . До Київа приходять з Галичини ріжні звістки частїйше, ніж до нас; дак чи не взяв ся б хто з молодших земляків подавати сюди звістки, маючи на увазї, що наша часопись мала і може друкувати лишень короткі звістки, переважно в віддїлї хронїки"...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не зайвою буде тут ще одна виписка з листу небіжчика 27. XII. 97. „21 грудня у нас відбули ся перші збори нового „Общества любителей изученія Кубанской Области“. Предсїдателем вибрали учителя Сисоєва, як ініциятора; товаришем його Короленка; секретарем мене; товаришем секретаря учителя Дячкова; скарбничим учителя Барчевського; бібліотекарем учителя Брока (Німець). Щирі Чорноморцї не зовсїм задоволені виборами... але хто-ж винен, що вони не виявляють себе в лїтературі! Найбільший сором вашому знайомому П—му; більш року минуло, як дав я йому зібрані мною материяли про примусове заселення підгіря Кавказу, а він і досї нїчого не зробив з ними“.

IX.

Змалку і до останку у Дикарева материяльний побит був злиденно-лиходїйний. Моральні умови життя теж не з тих, які-б можна було назвати добродїйними; навіть не з тих, які хоч трохи бадьорять і плоть і дух чоловіка, за якими чоловік працї може жити, хоч не пишно, дак затишно. Менї здаєть ся, що й природа не надїлила його таким міцним фізичним здоровлєм, щоб давало йому спромогу довго бороти ся з лиходїйними силами.

Ще р. 1893 він занепав був на очи: „З самого великодня і до червня сидїв я, писав він до мене, у темній кімнатї з завязаним оком; тепер хоч і хожу на службу, але око моє ще не війшло в норму. Лїкарь мій дивуєть ся, що воно вигоїло ся і не довелось виймати його. Хороба стала ся з того, що менї усю зиму довело ся багато працювати. З початку я записував етноґрафічні відомости від матері, (я їх маю тепер може на 40 аркушів друкованих), після того лаштував збірку українських народнїх пісень задля „Посредника“, а нарештї працював над увагами і додатками до перших чотирох аркушів Уманцевого словаря“.

Лїкарь притьмом радив йому не робити при сьвітлї, але знати, що він не постеріг ся і за зиму р. 1894 знов придбав собі хоробу на очи і знов цїлий місяць мусїв лежати в темній кімнатї. На докір мій, що він не береже здоровля, він в лїтку 94 відповів: „Тепер уже я при сьвітлї не працюю, пильную ранїйш вставати да ранком надолужувати“.

Небавом постигає Дикарева новий недуг, який, на мою думку і загнав його в могилу. В жовтнї р. 95 приходить від його зві-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стка, що цілий серпень він хорував на пропасницю, „але тепер почуває себе вже красше“. Овва! не довго стояло отсе „красше“. 4 січня р. 96 він пише: „Я й досї не збув ся чорноморського корчія. Хоча знайомі мої і кажуть, що я „проти літа поправив ся“, але я щодня почуваю, що ся поправка непевна. За всї сьвята (різдвяні) я тільки двічи вилазив у люде, а то все сидів дома“.

Отсю журливу звістку я одержав у Ялтї і після поради зі своїм приятелем, доктором Федором Штангеєм, написав до Дикарева, що добре-б було йому приїхати на якийсь час у Крим, щоб спекати ся чорноморського корчія. 23. III. 96 він відповів менї: „Що до пропасницї, дак за зиму я трохи відпочив, а з початком весни знов почало ся лихо. Останнїм часом замісць славних капель Лашкевича, з'явили ся проти пропасницї місцеві „миколаївські“ пілюлї. Я їх тепер і глитаю, запиваючи бромом. Почало було і око болїти, але обережність та холодна вода за два днї вилїчили його... На превеликий жаль я не можу виїхати, бо бракує навіть і тих малих коштів, які ви визначили на дорогу. Коли менї дадуть нагороду за уложення інструкциї станичним судам, дак я гадаю поїхати місяців на два в Москву і перечитати де-що в Румянцовському музею задля своєї роботи про сьв. Миколу“.

Така звістка зажурила мене, найпаче, коли лїкарь Штангей висловив, що на його думку пропасниця у Дикарева чи не єсть одним із симптомів сухотки, або другого якого тяжкого недугу, і що Дикареву в усякому разї треба-б покинути низинну Чорноморщину, де панують люті пропасницї і найлїпше приїхати на південний беріг Криму. Що до коштів потрібних на дорогу і на прожиток, дак тут про них не могло бути й річи; у нас тільки повстало питання: чи прийме їх Дикарів по товариськи від людей, яких він особисто не знає? Річ відома, що у людей, які випили не одну повну лиха, отак як Дикарів, завждї і зовсїм натурально розвиваєть ся дуже дражливий, хоробливий погляд на всяку грошеву запомогу. Погляд сей, стаючи за сьвідка благородства і самостійности людини, разом з тим стає і вадою і лиходїєм під той час, коли чоловік не має спромоги власними силами, без сторонньої запомоги, спекати ся лиха.

Порадившись ще раз із земляком Штангеєм, я написав до одного чоловіка, що дуже добре знав вдачу Дикарева, просячи порадити нас, яку нам найлїпше прибрати таку форму запомоги,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щоб Митрофан Олексієвич приняв її, не варуючись, яко запомогу товариську?

Довго я ждав відповіді, та не діждав ся її в Криму, а прийшла вона до мене вже в Київ з початку червня. Нам відповідали порадою викинути з голови думку про запомогу, бо Дикарів така гордовита та самолюбна людина, що ні в якому разї і ні в якій формі не прийме грошевої запомоги.

Не знаючи особисто Дикарева мусїв я оту пораду приняти без слова. В листах його я не спостеріг гордощів, а бачив тільки високо розвинене у чоловіка почуття незалежности і благородну сьвідомость власної гідности. Може бути, що люде і брали отсе почуття за гордощі і самолюбство. Одначе я не відважив ся на те, щоб самому робити досьвід, аби запевнити ся в своїх гадках. І на сьому скінчила ся річ про поїздку Дикарева в Крим. Небавом він писав до мене між иньшим: „Останнї два роки я нездужав через чорноморського корчія і хотїв мерщій утїкати звідсїль, тай написав до К—а: чи не знає якої зайвої посади про мене? Відповів, що зробив запитаннє в Херсон і в Елисаветград... Я перемінив їжу, перестав уживати мяса і почуваю, що трохи поправив ся, принаймнї „корчій“ з того часу не вертав ся до мене... Лїкарь каже, що тут причина иньша: застаріла хороба, коло котрої треба морочити ся не меньше трьох років. Сього року він радить їхати на Пескупські мінеральні води... Коли я розпочав курс за порадою лїкаря, став почувати в собі більше сили в роботї, а до сього часу я так слабував, що по цїлих місяцях нїчого не можна було менї робити. Сама службова робота мене знесилювала. Таким чином я думаю, що менї красше буде сидїти тут і не рипати ся років три“ (12 квітня р. 1897).

Очевидно, що мінеральні води не дали недужому доброго скутку. 25 липня він пише: „17 червня я утїк з мінеральних вод через попсоване серце“; а 27 грудня дістав я від його таку звістку: „За лїто був троха поправив ся, а зима знов відновила недуг. З сїчня хочу простувати до Москви і Петербурга, щоб порадити ся з досьвідченими лїкарями“.

Не відаю, що йому порадили столичні лїкарі, а коли перегодом я запитав його про здоровлє, він у марті 1899 відповів, що на лїто мусить їхати в Дахнївку[1]). З одного боку мене ся звістка

[1]) Село біля Черкас.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

порадувала: ожило моє сподівання спізнати ся з Митрофаном Олексієвичем особисто, а з другого вона й зажурила мене: бо сплодила гадку, що думка небіжчика Штангея про недуг Дикарева мабуть думка певна. В усякому разї я жив надією побачити ся з ним у Дахнївцї, а може і в Київі, куди його вабило, щоб спізнати ся з земляками і послухати учених людей на археольоґічному з'їздї. Але 23 червня пише він: „Лїкарь вимагає, щоб я їхав до курорту, таким чином подорож моя на Україну розстроїла ся".

Не відаю, якої вигоди зазнав він з того курорту! На превеликий жаль він не написав навіть, куди-ж саме він їде? де той курорт? До того усе торішнє лїто і я хорував і не писав до його, аж до 13 жовтня, коли подав йому звістку, що мушу їхати на зимівлю в Ялту... Не було вже відповідї на сей лист! Замісць того 19 листопада я дістав у Ялтї від д. Мельника скорботну звістку про катастрофу 14 листопада!...

Земля тобі пером, великий трудовнику задля рідного нашого краю! Не нажив ся ти на сьвітї! Короткий був твій вік і тяжке, горопашне твоє життя!... Але земляки твої повинні богато де-чому навчити ся з твого життя і на віки зберегти добру і вдячливу память про тебе.

У Київі, 15—28 липня р. 1900.

О. Я. Кониський.

Generated on 2015-07-17 18:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN